

Stalins koeien, Poetins tinnen soldaten

Yaroslava Black-Terletska

Deze tekst verscheen in het aprilnummer van het tijdschrift Info3, met als thema: „Krieg in Europa“ (Oorlog in Europa). Yaroslava Black Terletska is geestelijke in de Christengemeenschap in Keulen.

Enige dagen geleden kwam ik in Keulen bij een boekhandel in mijn wijk het boek *Stalins Kühe* ('Stalins koeien') tegen, geschreven door Sofi Oxanen. Ik wilde meer over het lot van de Fins-Estse families te weten komen die onder de sovjetdwang moesten leven. De beschrijvingen van Sofi Oxanen hebben me in beroering gebracht. Zij vergelijkt de politieke onderdrukking van Finland door Sovjet-Rusland met de individuele pathologische vernedering van de ene mens door de andere. Wanneer de onderdrukking lang genoeg voortduurt ontwikkelt zich een zielsziekte, waarbij de eigen identiteit niet meer waargenomen wordt. Iemand met zo een kwetsuur komt dan in een toestand, die 'anticiperende gehoorzaamheid' genoemd wordt. Het vrijwillig anticiperen op een verondersteld gewenst gedrag. Men heeft geen eigen leven, geen eigen gedachten, geen eigen verlangens meer. Anticiperende gehoorzaamheid gaat vaak gepaard met geheugenverlies (amnesie). Het is te pijnlijk om je de tijd te

herinneren dat je een ander persoon was, een vrij mens. Zo gelooft een op deze wijze misbruikte persoon graag de verhalen van zijn onderdrukker. De onderdrukte kan zelfs gaan geloven dat de ander van hem houdt en zich inzet voor zijn welzijn. Daarom is het zo moeilijk iemand, die tientallen jaren op die wijze misbruikt werd te genezen. Die situatie is onaanvaardbaar, in elk afzonderlijk geval. Maar naar politiek en maatschappelijk vlak doorgetrokken is dit zeer gevaarlijk en heeft fatale gevolgen.

De geesten van de doden

Toen de Russische president bij een officiële ontmoeting met de Franse president sprak over wat nodig zou zijn voor Oekraïne en toen een liedje citeerde uit het milieu van strafgevangenen, raakten de Oekraïeners gealarmeerd. De president sprak letterlijk: „Schoonheid, wil je het of niet, ik zal je wel volgzzaam krijgen.” Dat zijn zijn pathologische behoeften: iets wat schoon is volgzzaam maken, zich toe te eigenen. Met andere woorden: kwellen, dwingen, onderwerpen, veroveren en als zelfbeschikkend wezen vernietigen. In het persoonlijke als ook in het politieke leven is er voor deze situatie maar één reactie: verzet – zolang de wil niet gebroken is! En Oekraïne biedt weerstand. Het verdedigt zich met alle kracht. Alleen. Ondertussen kijkt de wereld toe en sluit weddenschappen af over hoe lang dit volk het nog zal volhouden.

Het is te laat voor onderhandelingen. Een strategische patstelling dreigt. En het is onmogelijk vredesonderhandelingen te voeren, met je hoofd tussen de kaken van de beer. De vreedzame oplossingen zijn aan het verzadigde burgerdom voorbijgegaan.

In Duitsland werd vaak de vraag gesteld: „Waarom waren jullie Oekraïeners altijd zo rebels en ontevreden? Als jullie toch voor Rusland het hoofd zouden gebogen hebben, dan hadden we toch allemaal onze rust?” Maar deze rust zal er niet zijn.. Ook niet voor de eerstvolgende drie generaties. Te lang heeft men toegekeken dat Rusland een dodencultus ontwikkelde, die al het levende verslond. Lenin, Stalin, de grootvaders die in de oorlog vielen werden bewierookt, werden buiten proportie bejubeld en gevierd.

De 9^e mei roept het land op met cultische attitude zijn doden te herdenken, als in een nieuwe mythologie die het gemoed van de mensen steeds meer veroverd en zich daar bij wil aansluiten. Geen plaats is er voor een toekomstvisie, behalve de terugblik op de Grote Vaderlandse Oorlog (Tweede Wereldoorlog), naast Lenin en Stalin. De geesten van de doden regeren het land. Ze verbreiden angst. En de toekomst kán niet komen, zolang de doden regeren.

De demonen van de onderdrukking

Net als Sofi Oxanen draag ook ik de onderhuidse demonen van de onderdrukking. Met het komst van het sovjetleger in West-Oekraïne aan het einde van de Tweede Wereldoorlog was het gedaan met de grote familie van mijn voorvaderen. Mijn grootvader kon met een half miljoen andere „staatsvijanden” naar Siberië, naar Kolyma in een „heropvoedingskamp”, waar hij bij arctische kou 25 jaar lang uranium moest delven. Zijn vrouw, zoals zovele „staatsvijandige” nabestaanden, trof men vermoord aan. De verdachte omstandigheden werden nooit opgelost. De oudsten van de zeven kinderen konden vluchten, de jongere, daaronder ook mijn vader, werden in een weeshuis onder militaire tucht heropgevoed. Mijn vader kon noch vluchten, omdat hij te jong was, noch zich vrijwillig bij de „gelukzalige communistische toekomst” aansluiten, omdat hij daarvoor te oud was. Toen hij

zeventien was mocht hij het weeshuis verlaten: met een kromme tatoeage in het Russisch op zijn been, waar stond: *Er is geen geluk in het leven*. Hij miste twee vingers, zijn linkeroog en had verschillende botbreuken. Dat waren de uiterlijke tekenen van zijn „heropvoeding.“ Over de innerlijke sprak hij niet.

Mensen met een missie

Stalins etnische zuiveringen waren dwangdeportaties van verschillende bevolkingsgroepen naar verdergelegen gebieden van de Sovjet-Unie, meestal naar Siberië of, zoals in het geval van de Krim-Tataren naar Oezbekistan. Deze volkeren waren voor het regime niet voldoende „betrouwbaar“, heette het in de propaganda. Dat gold voor iedere van de nieuw-benoemde vijftien republieken van de Sovjet-Unie. Maar enkele republieken trof dit zo hard, dat haar bevolking op een verschrikkelijke manier gedecimeerd werd. Van de een miljoen Krim-Tataren, bewoners van het schiereiland de Krim, overleefden er minder dan driehonderdduizend de deportaties in veewagens. In Letland, Litouwen, Georgië en Oekraïne was het niet beter. In de ontruimde woningen bracht men Russen onder die de staat trouw waren geweest. Ze gingen posities innemen en kregen een missie. Alleen Russen mochten aan de universiteiten colleges geven of schooldirecteur zijn. Zij kwamen met de sovjetmissie naar de uiterste uithoeken en voelden zich tot het hogere beroepen. Op die manier werd in Letland eenderde van de bevolking Russisch.

Mijn klasserares was zo'n serieuze missionaris uit Siberië. Zij had de pech naar een klein provinciestedje in West-Oekraïne te worden gezonden en niet ergens in Riga of Vilnius. Hier bij ons sprak men geen Russisch, ook niet in de keizerstijd, toen het nog deel uitmaakte van de dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije - toen niet en nu ook niet. Na de val van de Sovjet-Unie (1991) gaf mijn klasserares het op. Zij leerde zeer snel de ooit verguisde taal en borduurde voor zichzelf een Oekraïense bloes voor de feestdagen. In vele in het oosten liggende grote steden werd op grote schaal Russisch gesproken en niemand stoorde zich daaraan. Toen de Letten in de stroom van de opbouw van hun land de daarnaar geëmigreerde Russen als een groot gevaar begonnen te zien en daartegen enkele wetten aannamen, glimlachten de Oekraïeners goedmoedig: dat lost zich bij ons vanzelf wel op. Toen al waarschuwden de Baltische landen: Rusland als erfopvolger van de Sovjetmacht zal er altijd aanspraak blijven maken om daar weer te kunnen regeren waar men Russisch spreekt. De hele machinerie van volksverhuizingen, vermenging en splinging zal niet van de ene op de andere dag verdwenen zijn.

De omvorming tot het grote Sovjet-heropvoedingsstrafkamp, waarin we als het ware leefden was voor veel mensen een deel van hun identiteit geworden. Een andere hadden ze niet. Ik had het geluk binnen mijn herinneringen een andere geschiedenis te dragen. Mijn topografie spreekt een andere taal.

We hebben het allemaal zo mooi geleerd: de waarheid ligt in het midden. Maar ik vrees dat dit een vergissing is. Er zijn tijden en plaatsen die de waarheid duidelijker laten verschijnen dan andere: wezenlijk zijn daarin de biografie en de topografie. De biografie van een mens is waar, zoals zij is. Zij kan lang of kort zijn, zwaar of licht. Het kan een leven zijn dat tegen ongerechtigheid inging, of een die de ongerechtigheid ten uitvoer bracht. De topografie toont de precieze lijnen van een landschap, rivieren met hun bochten, bergen met hun toppen, schiereilanden die uitsteken boven zee. We kunnen ze bemeten, tekeningen ervan maken of er ook wandeltochten in maken. De uiteenzetting met de

topografie is zinvol en maakt ons wakkerder. Eerst door bepaalde landschappen te lopen ervaren we hun ware wezen. De rivier misleidt niet. Hij is waar. De berg liegt niet. Hij is daar. Niet links, niet rechts, ook niet in het midden, maar daar waar hij is, of het iemand nu bevalt of niet.

In oorlogstijden ligt de waarheid ook niet in het midden. Zij wordt daar zichtbaar, waar men haar met voeten treedt.

Oorlog tegen de toekomst

Waarom voert de Russische regering oorlog tegen Oekraïne? Vanuit de Russische hoek doen er enkele gronden toe. Een ervan benoemde de patriarch van Moskou, Kyrill, op de Vergevingszondag (de eerste zondag van de Vastentijd) in de kerk. „Vergeven kan men alleen het rechtvaardige. Het onrechtvaardige mág men niet vergeven. Vergeving zonder gerechtigheid betekent capitulatie en zwakheid!” Hij sprak daar zo, alsof er een generaal sprak. Aan het slot meende hij: „Deze oorlog tegen Oekraïne heeft voor ons allen een metafysische zin.” Vertaald naar de taal van alledag: Wij hebben een wereldmissie. Wij voeren een geestelijke strijd. Om deze missie te vervullen, hebben we Oekraïne nodig, het liefst in leven, in het uiterste geval ook dood. Wanneer wij Oekraïne niet met het water des levens krijgen, dan zal niemand haar krijgen. – Een andere reden wordt duidelijk in *Stalins koeien*: Het is het genieten van de onderdrukking van een (staats-)wezen. Met zulke methoden wordt in gevangenissen respect afgedwongen. Veroveringstochten kon men in de 18^e of 19^e eeuw misschien nog rechtvaardigen. Maar die verhoudingen passen in onze eeuw helemaal niet meer. Deze oorlog hoort niet in deze tijd. Het is een oorlog uit het verleden – tegen de toekomst in. Poetin is niet gek. Hij is door de door hemzelf opgewekte demonen uit ver vervlogen tijden naar een pseudo-metafysisch niveau gevoerd. Daar heeft hij de geestelijke achtergronden voor zijn oorlog gevonden. De zogenaamde bedreiging door de NAVO is een lachwekkend excuus voor materialisten.

„Gaat u nu alle Russen haten?” Deze vraag stelden Duitse media aan de burgemeester van Kiev, Vitali Klitsjko. „Allen haten?” stelde hij als tegenvraag. „Waarom zou ik alle Russen haten? Mijn moeder is Russin. Hoe kan ik Russen haten? Nee. Maar wij haten de politiek die zo brutaal in dat land wordt bedreven. Dat zijn twee verschillende zaken.” Vitali, die nu zelf in de straten van Kiev wachtloopt, meende: „Het is bij ons niet de vraag van nationaliteit of taal. Het is een vraag over waarden.”

Nieuwe legenden

Ieder dag lees ik dat mijn vrienden sterven - vreedzame mensen: leraren, toneelspelers, zangers, sporters, mannen en vrouwen, joden, christenen, moslims, jong en oud. Sommigen stierven toen zij hongerigen brood brachten, anderen, toen zij kinderen met kanker uit een gebombardeerd ziekenhuis redden, weer anderen omdat zij zich in hun bezette stad ongewapend voor een Russische tank gingen staan. Ja, de Oekraïeners zullen strijden: met of zonder wapenen. Zij zingen hun kozakkenliederen, liederen van de grote anarchistische nestor Machno, of liederen van het verzetsleger tegen de Sovjets (1920, vert.), die ik van mijn grootvader hoorde. In dit land strijdt ieder: de grootmoeder, die een inmaakpot met augurken naar een drone gooit (en deze ook raakt); de daklozen, die molotovcocktails in flessen vullen; de Roma-burgers, die Russische tanks stelen. Naar hun voorbeeld volgen boeren met hun tractoren, vrouwen, die met hun boodschappentassen twee Russische soldaten ervan langs geven, schilderessen, die lange camouflagenetten vlechten, hackers leggen het Russische regeringsnetwerk plat, dorpsbewoners die zich onbewapend opstellen voor tankcolones, vrouwen uit Konotop (in Gogols verhalen het gevreesde oord van de heksen) vervloeken de indringers, die zich niet meer konden

bewegen. Het Slangeneiland in de Zwarte Zee, dat door dertien soldaten heldhaftig verdedigd werd tegen een Russische kruiser, straatnaambordjes en wegwijzers, die 's nacht overgeplakt werden met teksten: *Richting de hel*. Uit deze en andere geschiedenissen worden nieuwe mythen en nieuwe legenden geboren.

Op een dag, zo hoop ik, zullen we geen grenzen meer nodig hebben, omdat er niemand meer zal zijn, die ze schendt. De huidige werkelijkheid is echter een andere. Voor onze ogen zien we groot verdriet, ongerechtigheid, leed. Dat is de wereldopgave in deze dagen: meevoelen met de pijn van de ander, ook wanneer het een nog zo geringe broeder of een zo geringe zuster is! Het is nu niet meer de tijd om schulden uit te vechten of vastzittende overtuigingen uit te wisselen. Dat komt later wel. Wat nu helpt is menselijkheid. De toekomst wordt uit menselijkheid gebouwd, of anders hebben we er geen.

En wat zal het worden met het groot-Russische idee, dat in vele hoofden van veel van mijn vrienden leeft? Zij moet door een omvorming heen. Zij moet gedestilleerd worden. Schadelijke stoffen zakken naar de bodem, het zuivere vervluchtigt, wordt afgekoeld en vormt nieuwe waterdruppels. Zij moet door een metamorfose heen, anders verschrompelt het tot een klein roestig kistje. En op de laatste dag van de oorlog valt het op de grond neer - als een lievelingsspeeltje uit de verre kindertijd, lange tijd behoed als een schat. De inhoud was toen bijzonder en kostbaar. Maar op deze laatste dag van de oorlog valt het op de grond en breekt het stuk. En ziedaar: er is niets bijzonders meer aan. Op de grond ligt een tinnen soldaat met een gebroken been, een paar bonbonpapiertjes „van Krasnaja Moskwa” en een stukje rubber van een oude ballon.

(vertaling: Gert Ruijter)